

prisoners of war in the economy of the Third Reich. War. Occupation. Memory: Forced laborers from Ukraine in the occupation of Europe]: *Materialy Vseukrainskoi naukovoï konferentsii*, m. Kyiv, 27 veresnia 2012 r. Ukrainskyi instytut natsionalnoi pam'iaty; Instytut istorii Ukrainy NAN Ukrainy. K.: NVTs «Priorytety», 2012. 230 s. 126 [in Ukrainian].

Pystso, 2009 – Pystso V. Ukrainski ostarbaitery: osoblyvosti pidnevylnoi pratsi v promyslovosti Nimechchyny [Українські оstarбайтери: особливості підневільної праці в промисловості Німеччини]. *Volynski istorychni zapysky*. Tom 3. 2009 r. S. 58-64 [in Ukrainian].

Selianstvo – na pratsiu, 1942 – Selianstvo – na pratsiu do Nimechchyny [Peasants – to work in Germany]. *Nove ukrainske slovo*. №55. 11.03.1942. S. 4 [in Ukrainian].

Skrypnychenko, 2023 – Skrypnychenko Yurii. Ukrainski ostarbaitery v roky Druhoi svitovoi viiny ochyma Marii Sosnovskoi [Ukrainian Ostarbeiters during World War II through the eyes of Maria Sosnovska]. *Naukovi zapysky VDPUs imeni Mykhaila Kotsiubynskoho*. Seria: Istorii. 2023. Vyp. 44. S. 134-141. DOI: <https://doi.org/10.31652/2411-2143-2023-44-134-141> [in Ukrainian].

Sumskyi visnyk. 1943 – *Sumskyi visnyk*. 1943. № 13 [in Ukrainian].

Tytarenko, 2012 – Tytarenko D. M. Nimechchyna chekaie na Vas...!l: propahandystske zabezpechennia verbuvannia – ostarbaiterivl na terenakh zony viiskovoi administratsii [Germany is waiting for you...!l: propaganda support for the recruitment of - Ostarbeiterl in the military administration zone] // *Viina. Okupatsiia. Pamiat: Prymusovi robitnyky z Ukrainy v okupovanii Yevropi: Materialy Vseukrainskoi naukovoï konferentsii*, m. Kyiv, 27 veresnia 2012 r. / Ukrainskyi instytut natsionalnoi pam'iaty, Instytut istorii Ukrainy NAN Ukrainy; uporiad.: R. I. Pyliavets, V. M. Yaremenko. K.: NVTs Priorytetyl, 2012. s. 65 74 [in Ukrainian].

Turchyn, 2012 – Turchyn T. R. Ukrainska lehalna presa Stanislavshchyny yak dzherelo do vyvchennia prymusovoi pratsi naselennia Prykarpattia pid chas natsystskoi okupatsii 243 kraiu (1941–1944 rr.) [The Ukrainian legal press of Stanislav region as a source for studying forced labor of the population of Precarpathia during the Nazi occupation of the region (1941–1944).]. *Visnyk Prykarpatskoho universytetu*. Ivano-Frankivsk: Prykarpatskyi nats. un-t im. V.Stefanyka, 2012. Vyp. 21. S. 200–205 [in Ukrainian].

Turchyn, 2013 – Turchyn T. R. Dokumenty z istorii prymusovoi pratsi ukrainsiv Prykarpattia v roky natsystskoi okupatsii [Documents on the history of forced labor of Ukrainians in the Carpathian region during the Nazi occupation]. *Hileia*. K., 2013. № 4. S. 289–294. 526 [in Ukrainian].

Ukrainske slovo, 1941 – *Ukrainske slovo* [Ukrainian word] (Kyiv), №52, 08.11.1941.S. 6 [in Ukrainian].

Ukrainski seliany yidut do Nimechchyny, 1942 – Ukrainski seliany yidut do Nimechchyny [Ukrainian peasants are going to Germany]. *Nove zhyttia (Starokostiantyniv)*, №35, 30.07.1942. S. 4 [in Ukrainian].

Tsentrалnyi derzhavnyi kinofotofonoarkhiv, 1942 - Tsentrалnyi derzhavnyi kinofotofonoarkhiv Ukrainy imeni H.S.Pshenychnoho. Arkh. № 3254. TsFO, UFA (Nimechchyna) [Central State Film, Photo and Phono Archive of Ukraine, 1942 – Central State Film, Photo and Phono Archive of Ukraine named after G.S. Pshenichny. Archiv. No. 3254. Central Federal District, Ufa (Germany)] *Kinozhurnal*, 1942 r. [in Ukrainian].

DOI: 10.31499/2519-2035.13.2025.343990

УДК 27-277:2-246]:2-726.1Бог:2-756(477-25)](045)

Владислав ЯШИН,

orcid.org/0009-0007-5999-2154

*здобувач III (освітньо-наукового) рівня вищої освіти
за спеціальністю 032 Історія та археологія*

*Уманського державного педагогічного
університету імені Павла Тичини*

(Україна, Умань)

mega_ukrainian333@ukr.net

НОВОЗАВІТНІ СТУДІЇ АРХІЄПІСКОПА ВАСИЛЯ (БОГДАШЕВСЬКОГО) В КИЇВСЬКІЙ ДУХОВНІЙ АКАДЕМІЇ

Стаття присвячена дослідженню одного з пріоритетних напрямів науково-богословської і викладацької діяльності архієпископа Василя (Богдашевського) – вивченню, тлумаченню та викладанню Нового Завіту в Київській духовній академії. Проаналізовано формування його інтересу до біблійної екзегези в контексті академічної богословської традиції кінця XIX ст. – початку XX ст. Метою статті є з'ясувати особливості новозавітних студій архієпископа Василя, відображених у різних напрямках його наукової діяльності, а також оцінка його внеску в розвиток православної біблеїстики. Значну увагу приділено наявності в архієрея наукових публікацій та їх тематичному спрямуванню в контексті вивчення Нового Завіту, а також його участі у тлумаченні новозавітних текстів, підготовці ним різних навчальних

матеріалів, методиці та стилю викладання тощо. У статті на основі опрацьованої джерельної бази, що стосується досліджуваної проблематики, продемонстровано вплив його науково-педагогічної діяльності на формування богословської школи Київської духовної академії.

Ключові слова: Православна церква, синодальний період, Київська духовна академія, Святе Письмо, Новий Завіт, богослов'я, архієпископ Василь (Богдасhevський).

Vladyslav YASHYN,
orcid.org/0009-0007-5999-2154
postgraduate student of the III (educational and scientific)
level of higher education, specialty
032 History and Archeology
at Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University
(Ukraine, Uman)
mega_ukrainian333@ukr.net

NEW TESTAMENT STUDIES OF ARCHBISHOP VASYL (BOGDASHEVSKY) AT THE KYIV THEOLOGICAL ACADEMY

The article highlights various aspects of Archbishop Vasyl (Bohdashevsky)'s research into the New Testament books, which became one of the leading areas of his scientific, theological, and pedagogical activity. An analysis of the main stages of the formation of his scientific interest in the New Testament was carried out - from his student years to teaching at the Kyiv Theological Academy. Respect is given to his dissertations - candidate's, master's and doctoral, which were awarded various prizes and took away the sparks from the side of academic excellence. The main idea of the article is that the activity of Archbishop Vasyl in the field of studying the New Testament at the Kiev Theological Academy combined a deep theological tradition with scientific and academic approaches, in various studies, scientific activities, discussions, lecture courses, etc. It became a major contribution to the development of academic biblical studies on the Ukrainian territory from the end of the 19th century until the beginning of the 20th century.

Special attention is paid to the study of his scientific and theological work, the contents of which are placed in two archival files of funds 175 and 191 of the Institute of Manuscripts of the V. I. Vernadsky National Library of Ukraine. His first scientific works were published in the journal of the Volyn Diocese «Volynskie Eparchialnye Vedomosti». Most of his scientific works were published in the journal of the Kyiv Theological Academy «Trudy KDA», others - in the Orthodox Theological Encyclopedia, the journals «Missionary Review», «Soul-Beneficial Reading», etc. As a result of the analysis of individual publications, it can be stated that they contain key elements of his biblical hermeneutics, exegesis, and the desire to comprehend theological teaching through the prism of New Testament texts. In the context of the educational activities of Archbishop Vasyl, it is appreciated that he prepared various initial materials for students of the Kiev Theological Academy, in particular lecture programs on the subject of the Holy Scriptures of the New Testament for various courses, lecture materials that clearly demonstrate the connections between academic knowledge and educational practice, exam papers that were directly related to the content of lectures.

Thus, the New Testament studies of Archbishop Vasyl (Bogdashevsky) at the Kyiv Theological Academy became a significant scientific and theological achievement, which was reflected in the development of the study of the New Testament at the said educational institution at the beginning of the 20th century. Archbishop Vasyl not only left a significant mark in the field of New Testament research, but also formed an example of a theologian-teacher capable of combining scientific experience with teaching skills. His activities are a significant contribution to the formation of domestic Orthodox biblical studies, and the materials he has compiled remain a valuable source for further research into the history of theological education in Ukraine.

Keywords: Orthodox Church, synodal period, Kyiv Theological Academy, Holy Scripture, New Testament, theology, Archbishop Vasyl (Bogdashevsky).

Постановка проблеми. Новий Завіт як навчальна дисципліна є невід'ємною складовою з вивчення Святого Письма в будь-кому духовному закладі, тому Київська духовна академія не стала виключенням. Наприкінці ХІХ ст. – на поч. ХХ ст. вивчення Нового Завіту викликало особливий інтерес в середовищі церковних дослідників. Це стало стимулом для глибшого вивчення ними церковної богословської спадщини.

Архієпископ Василь (Богдасhevський), не зважаючи на інтерес до всіх загально дисциплін в Київській духовній академії, предметом більшості своїх

подальших досліджень обрав Новий Завіт, який став темою його багаторічних богословських досліджень. Свідченням цього є активна його діяльність на кафедрі Святого Письма Нового Завіту, яка супроводжувалася дослідженнями, тлумаченням новозавітних текстів, викладанням Нового Завіту, складанням навчальних програм, екзаменаційних білетів, написанням праць та церковних проповідей за обраним напрямом. Упродовж років викладання архієпископа Василя в Київській духовній академії більшість його науково-богословських напрацювань знайшли відображення на сторінках академічного часопису «Труды КДА», деякі праці були опубліковані в Православній богословській енциклопедії, журналах «Миссионерское обозрение», «Душеполезное чтение» тощо.

Аналіз досліджень. З огляду на наявну історіографію цієї проблеми слід зауважити, що вона має різноплановий характер. Окреслена тема не залишила осторонь сучасних дослідників. Вивченню окремих аспектів досліджень архієпископа Василя (Богдашевського) щодо Нового Завіту частково присвячені монографії С. Головащенко (Головащенко, 2012) і Н. Шип (Шип, 2010), а також окремі публікації щодо досліджуваної проблематики наявні у М. Ткачук (Ткачук, 2012) та Л. Пастушенко (Пастушенко, 2011). Варта уваги публікація архієпископа Сильвестра (Стойчева), де автор виклав суть богословської дискусії, яка виникла між професором кафедри морального богослов'я Московської духовної академії М. М. Тарєєвим й архієпископом Василем (Богдашевським), який на той час був ще світським професором (Стойчев, 2012).

Мета статті зумовлена необхідністю дослідження новозавітних студій архієпископа Василя (Богдашевського), а також особливостей його викладання та навчально-методичної роботи в Київській духовній академії на початку ХХ ст.

Виклад основного матеріалу. Зі студентських років архієпископ Василь (Богдашевський) виявляв глибокий інтерес до вивчення Нового Завіту, що згодом стало одним із провідних напрямів його наукової і викладацької діяльності. Його кандидатська, магістерська та докторська дисертації були присвячені новозавітній тематиці, зокрема ісагогіці, екзегетиці й герменевтиці деяких книг Святого Письма Нового Завіту.

Його кандидатська дисертація на тему: «Лжеучения, обличаемые в Первом послании ап. Иоанна» була визнана найкращою на курсі і удостоєна Йосифівської премії. Принагідно варто зауважити, що премія імені митрополита Литовського Йосифа (Семашко) присуджувалася за рішенням академічних рад найкращим кандидатським творам випускників православних духовних академій (Ткачук, 2012: 33). Після захисту дисертації архієпископ Василь (Богдашевський) 24 липня 1886 р. був затверджений у ступені кандидата богослов'я з правом отримання ступеня магістра без нового усного екзамену через представлення дисертації і її публічного захисту. 16 серпня 1886 р. він був залишений професорським стипендіатом на кафедрі історії давньої і нової філософії. 16 серпня 1887 р. призначений цю ж кафедру в.о. доцента до здобуття наукового ступеня магістра. 8 листопада 1890 р. за дисертацію на тему: «Лжеучители, обличаемые в Первом послании св. ап. Иоанна», на підставі

рішення Ради академії, указом Св. Синоду за № 4146, затверджений в ступені магістра богослов'я (ЦДІАК України. Ф. 711. Оп. 1. Спр. 10902. Арк. 2).

2 лютого 1897 р. архієпископ Василь подав на ім'я тодішнього ректора Київської духовної академії єпископа Сильвестра (Малеванського) прохання про перехід на кафедру Святого Письма Нового Завіту. Він так описав своє бажання і доцільність переходу: «Смію, при цьому, думати, що спеціальне вивчення історії філософської думки принесе мені немало користь, після переходу на прохану мною кафедру, так як дасть, вважаю, можливість краще проникнути і зрозуміти дух і силу Писань і тим успішніше протистояти різним перетлумаченням слова Божого» (ЦДІАК України. Ф. 711. Оп. 3. Спр. 2364. Арк. 1). 4 лютого цього ж року, відповідно до поданого прохання, його було переведено рішенням Ради Київської духовної академії з кафедри історії філософії на кафедру Святого Письма Нового Завіту (ЦДІАК України. Ф. 711. Оп. 1. Спр. 10902. Арк. 3).

За дисертацію на тему: «Послание св. ап. Павла к Ефессянам. Исагогико-екзегетическое исследование» йому було присуджено ступінь доктора богослов'я (ЦДІАК України. Ф. 711. Оп. 1. Спр. 10902. Арк. 3-4). Ця праця була відзначена премією імені митрополита Макарія (Булгакова). У своєму відгуку рецензент докторської дисертації архієпископа Василя В. Екземплярський (на момент написання відгуку – в.о. доцента) високо відзначив цю працю, зазначивши такі коментарі: «Завдяки цьому ця праця професора Д. І. Богдашевського виявляється необхідною, можна сказати, настільною книгою для кожного богослова» (Отзывы о сочинении, 1905а: 153) та «Це дослідження безперечно є результатом багаторічної праці автора – праці, виконаної з любов'ю до справи, яка відчувається на кожній сторінці й стає джерелом особливого задоволення під час читання твору Д. І. Богдашевського. [...] Нарешті, й зовнішній бік твору – його стиль і мова – цілком відповідають суті обраної теми та меті, поставленій автором, і можуть бути названі бездоганними» (Отзывы о сочинении, 1905а: 155–156). Другий рецензент професор К. Попов так охарактеризував цей твір: «[...] він за всебічністю дослідження Послання до Ефесян, за рясною ерудицією, виявленою в ньому автором, докладним вирішенням ісагогічних питань у строго церковному традиційному дусі, критичним оглядом тексту Послання та його варіантів становить працю високої науково-богословської цінності, що повністю відповідає меті, для досягнення якої він був складений» (Отзывы о сочинении, 1905b: 169). Його інші праці протягом 1900–1915 рр. були 12 разів відзначені преміями імені єпископа Курського Михаїла (Лузіна) (Ткачук, 2012: 36).

У своїй «Записке о курсе наук, преподаваемых в православных духовных академиях и о характере их преподавания» архієпископ Василь визначив таку роль вивчення Святого Письма Нового Завіту в Київській духовній академії: «Основними і фундаментальними богословськими науками потрібно вважати ті, які вивчають першоджерела християнського знання. Такими першоджерелами є Святе Письмо і Священне Передання. Звідси найголовнішими науками академічного викладання є Святе Письмо Старого і Нового Завіту та Патрологія» (ІР НБУВ. Ф. 191. Спр. 105. Арк. 3).

Доволі змістовно описує у своїй статті архієпископ Сильвестр (Стойчев) богословську полеміку, яка виникла між професором Московської духовної академії М. М. Тарєєвим та професором Київської духовної академії архієпископом Василем (Богдашевським) (станом на період дискусії ще світським професором Д. І. Богдашевським), щодо перекладу та тлумачення окремих фрагментів Євангелія від Іоанна (Ін. 8:44 та Ін. 10:12-13). Тарєєв критикував синодальний переклад, пропонуючи нові варіанти, засновані на грецькому тексті. Архієпископ Василь у 1904 р. виступив із критикою цих тлумачень, назвавши їх «ненатуральними» й такими, що суперечать духу Писання. Дискусія швидко набула особистісного характеру й стала виявом протистояння консерватизму й богословського новаторства. Жодна зі сторін не поступилася і суперечка залишилася відкритою (Стойчев, 2012: 74-79).

З архівних матеріалів стало відомо про участь представників професорсько-викладацького складу Київської духовної академії, зокрема архієпископа Василя (Богдашевського), у підготовці наукового видання слов'янського перекладу Біблії (ЦДІАК України. Ф. 711. Оп. 3. Спр. 3751. Арк. 1. зв.). Ініціатором цього проєкту виступив ординарний професор Петроградської духовної академії І. Є. Євсєєв. Безпосередньою підставою для участі архієпископа Василя зі своїми колегами по духовній академії в цьому проєкті став указ Святішого Синоду від 11 вересня 1914 р. за № 15207 на ім'я митрополита Київського і Галицького Флавіана (Городецького), який передав цей указ у Раду Київської духовної академії для ознайомлення (ЦДІАК України. Ф. 711. Оп. 3. Спр. 3751. Арк. 2). Як зазначено в «Записке о научном издании славянского перевода Библии и проекте означенного издания» професора Івана Євсєєва, приуроченій 200-літтю з часу першого царського указу про удосконалення слов'янського тексту Біблії: «До складу учасників видання повинні увійти передусім філологи-славісти зі складу духовних академій і університетів, а також особи, близькі до цієї справи за своїми заняттями й науковими інтересами – богослови-екзегети та патрологи» (ЦДІАК України. Ф. 711. Оп. 3. Спр. 3751. Арк. 18). Цілком можна стверджувати, що участь архієпископа Василя в такому проєкті свідчить про високий рівень довіри до його наукового авторитету та фахової компетентності у сфері дослідження новозавітних книг Біблії.

Окремо варто розглянути присвячений новозавітній тематиці творчий доробок архієпископа Василя (Богдашевського), який доволі об'ємний і демонструє широку обізнаність архієрея із предметом свого дослідження. Поділ його доробку доцільно продемонструвати так, як це міститься в двох архівних справах фонду 175 (ІР НБУВ Ф. 175. Спр. 1202. 11 арк.) та фонду 191 (ІР НБУВ Ф. 191. Спр. 78. 14 арк.) Інституту рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського, що розкривають перелік більшості наукових напрацювань архієпископа Василя. Слід зауважити, що такий перелік найменувань праць, що знаходяться у двох архівних справах, є досить схожим за змістом.

Його праці розподілені таким чином:

Трактати та дослідження. Цей розділ у великій мірі присвячений

новозавітним питанням. В архівних матеріалах міститься інформація про понад 40 найменувань публікацій такого характеру, які видав архієпископ Василь, починаючи з 1885 р. Із назв праць можна зробити попередній висновок, що в них розкрито мораль та суть різних притч, розтлумачено важкі для розуміння місці в Посланнях і Євангеліях тощо. Праці поміщені не лише на сторінках академічного часопису Київської духовної академії «Труды КДА», а й в інших журналах та одній енциклопедії, наприклад: «Объяснительные замечания к наиболее трудным местам соборного послания св. Апостола Иакова» (опублікована в 1894 р. у № 9 журналу «Труды КДА»), «Учение о пастырстве в поучениях и посланиях русских митрополитов и епископов XIII–XIV в.» (опублікована в 1885 р. у № 34–36, част. неоф. журналу «Волинские Епархиальные Ведомости»), «Противосектантское объяснение Иак. 1, 1–18» (опублікована в 1897 р. у журналі «Миссионерское Обозрение»), «Послание св. Апостола Павла к Ефесеянам» (опублікована в 1903 р. у № 7–8 журналу «Душеполезное чтение»). У Православній богословській енциклопедії, що видавалася у Санкт-Петербурзі, вміщені п'ять його публікацій, що відносяться до цього тематичного розділу: «Св. Апостол Иаков Праведный и его послание» (опублікована в 1905 р. у Т. VI, с. 42–55), «Св. Апостол Иоанн Богослов и его Евангелие» (опублікована в 1905 р. у Т. VI, с. 822–837), «Иуда Апостол и его послание» (опублікована в 1906 р. у Т. VII, с. 520–528), «Канон новозаветный» (опублікована в 1907 р. у Т. VIII, с. 294–315), «Клеопа» (опублікована в 1910 р. у Т. XI, с. 54–56) (ІР НБУВ. Ф. 175. Спр. 1202. Арк. 4).

Критико-бібліографічні праці. До цього тематичного розділу відносяться понад 10 найменувань публікацій із вказівкою на місце та час їх видання. Розпочалося видання такого типу праць архієреєм з 1892 р. Більшість таких праць були опубліковані у «Трудах КДА». У цьому розділі розглядаються праці архієпископа Василя (Богдасhevського), присвячені дослідженням та критичному аналізу наукових праць інших дослідників. Особливу увагу він приділяв богословським акцентам і науковій значущості окремих праць, що стосуються інтерпретації текстів Нового Завіту. Викликають зацікавлення критико-бібліографічні праці, які є своєрідними коментарями-відповідями на публікації іноземних та вітчизняних церковних дослідників і письменників. Наприклад, варто навести найменування таких праць: «Итальянский поэт-пессимист», яка була написана у відповідь на працю В. Штейна «Граф Джакомо Леопарди и его теория *infelicità*», «В защиту метафизики ума» – відповідь на працю М. Г. Дебольського «Философия феноменального формализма», «Здравая метафизика» – відповідь на працю П. І. Ліницького «Пособие к изучению вопросов философии (элементы философского мирозерцания)», «Новый труд по истории философии» – відповідь на працю Ю. Бергмана «*Geschichte der philosophie*» тощо (ІР НБУВ. Ф. 175. Спр. 1202. Арк. 4).

Слова і промови. Варто підкреслити, що у цьому розділі значна частина слів і промов є проповідями, виголошеними під час богослужінь або інших заходів. Вони є досить різноплановими і присвячені як євангельським подіям, питанням, що стосуються духовного життя людей, так і подіям різного

характеру. Такі промови і проповіді є важливими для ознайомлення задля з'ясування того, як архієпископ Василь осмислював такі події крізь призму євангельського вчення. Є значна кількість проповідей, присвячених Христу Спасителю, Пресвятій Богородиці, питанням, що стосувалися чистоти віри, духовній християнській боротьбі, молитві, християнському терпінню, християнському смиренню тощо (ІР НБУВ. Ф. 175. Спр. 1202. Арк. 5–5. зв.). В архівних справах наявні найменування достатньої кількості промов, присвячених пам'яті померлих професорів Київської духовної академії. Насамперед це промови в дні поховання професорів С. М. Сольського, М. О. Олесницького, П. І. Ліницького, М. Ф. Ястребова, А. І. Булгакова, А. О. Олесницького, а також промови, виголошені перед панахидами за спочилими професорами Київської духовної академії, зокрема у день річного поминання преосвященного Сильвестра (Малеванського) (перебував на посаді ректора Київської духовної академії з 1883 по 1898 рр.), на сороковий день після смерті професора В. Ф. Певницького, в день похорону архієпископа Херсонського і Одеського Димитрія (Ковальницького) (ІР НБУВ. Ф. 175. Спр. 1202. Арк. 5. зв.), митрополита Флавіана (Городецького) (опублікована у 1915 р. у № 12, с. 368–371 журналу «Труды Императорской Киевской Духовной Академии») тощо. Міститься інформація про наявність найменувань промов, виголошених архієпископом Василем у день його наречення в єпископа Канівського в Благовіщенській церкві Києво-Печерської лаври 5 серпня 1914 р., перед початком навчання (під час молебню 16 вересня 1914 р.), з нагоди зустрічі імператора в Києві (27 січня 1915 р.) (ІР НБУВ. Ф. 175. Спр. 1202. Арк. 6), з нагоди зустрічі імператриці Марії Федорівни (ІР НБУВ. Ф. 191. Спр. 78. Арк. 12). В архівних матеріалах переважна більшість виявлених назв проповідей і промов має верхню хронологічну межу 1915 р. включно. Однак тексти промов подібного характеру, виголошені пізніше, були опубліковані в пізніших випусках журналів, що встановлено завдяки аналізу випусків «Трудов Императорской Киевской Духовной Академии» за 1916–1917 рр.

Окрему увагу становлять промови архієпископа Василя, виголошені з нагоди різних суспільно-політичних подій. Аналіз текстів цих звернень дозволяє зробити висновок, що архієрей послідовно осмислював актуальні події крізь призму євангельського вчення. До таких можна віднести матеріали: «Речь, произнесенная на собрании выборщиков Подольского участка 26 января 1907 г.» (ІР НБУВ. Ф. 191. Спр. 68. 8 арк.), «Слово епископа Василия, ректора Киевской Духовной Академии / Д. И. Богдашевского / о войне с немцами до победного конца» (ІР НБУВ. Ф. 191. Спр. 120. 2 арк.).

Переклади. В архівних матеріалах зазначено, що в «Трудах КДА» вміщені переклади архієпископа Василя праць видатного ранньохристиянського письменника, богослова та апологета Тертуліана на такі теми: «О молитве», «О крещении», «О покаянии», «О терпении» (ІР НБУВ. Ф. 175. Спр. 1202. Арк. 6).

Окрім цього, варто розглянути підхід архієпископа Василя до навчально-методичної роботи в Київській духовній академії. Слід зауважити, що аналіз деяких навчальних матеріалів свідчить про те, що вони скрупульозно

підготовлені та характеризуються якісністю і методичною й дидактичною виваженістю.

В «Программы и билеты по курсу святого писання Нового Завета», передбачених для студентів 4-го курсу можна спостерігати цілком логічну і продуману структуру. З 1 по 2 аркуш розписана сама програма, з 3 по 4 аркуш розписана програма читань зі Святого Письма Нового Завіту в 1903–1904 н. р., перелік екзаменаційних білетів займає 156 аркушів (з 5 по 160 аркуш), конспект лекцій займає обсяг 56 аркушів (з 161 по 216 аркуш), окремо винесено розділ Св. Письмо (з 217 по 238 аркуш) (ІР НБУВ. Ф. 191. Спр. 110. 238 арк.).

Програми лекцій для студентів 3-го курсу в 1913–1914 н. р. та в 1914–1915 н. р. зі Святого Письма Нового Завіту мають характер глибокої наукової виваженості та дидактичної цілісності. Цілком доцільно буде навести зразок навчальних програм та екзаменаційних білетів, складених ним для студентів 3-го та 4-го курсів. Екзаменаційні білети формувалися на основі річної програми лекцій, підготовленої архієпископом Василем. Це засвідчує тісний зв'язок між навчальним процесом і підсумковим контролем знань. На аркушах, де подано програму лекцій, зазначено позначки на кшталт «Б. 1», «Б. 2» тощо, які вказують на відповідність конкретних тем сформульованим екзаменаційним білетам. Така система відображає продуману методичну побудову курсу та прагнення забезпечити змістову узгодженість між лекційним матеріалом і контролем знань студентів. Прикладом цього може слугувати «Программа чтений по Священному Писанию Нового Завета студентам III курса в 1911/12 учебном году».

Наприклад, білет № 1 є частиною вказаної вище програми читань і містить такі питання: «Вступ; Встановлення назви науки про священні книги Нового Завіту; Завдання науки; Важливість її серед інших богословських наук; Святоотцівська, писемність західна і російська наука з вивчення Євангелій; І. Про новозавітну писемність загалом; Походження новозавітної писемності; Питання про втрачені новозавітні писання; Сенс найменування: «Новий Завіт»; Порядок новозавітних писань у давніх кодексах (ІР НБУВ. Ф. 191. Спр. 50. Арк. 1).

Подібну структуру мала «Программа чтений по Священному Писанию Нового Завета студентам III курса в 1913/1914 учебном году». Окрім неї, у документі вартими уваги є також доповнення у вигляді зазначення нових тем для глибшого вивчення окремих аспектів попередніх розділів, наприклад, доповнення до програми читань про Євангеліє від Матфея. В цьому доповненні архієпископ Василь вказав необхідність екзегетичного аналізу цієї книги за 14-ма пунктами (ІР НБУВ. Ф. 191. Спр. 111. Арк. 1–12).

Тематика курсових робіт також демонструвала серйозну заглибленість архієпископа Василя в досліджуваний предмет. Наприклад, у 1913–1914 н. р. для студентів 4-го курсу Київської духовної академії ним було запропоновано такі теми: «Вчення св. апостола Павла про шлюб і безшлюбність / екзегетичний аналіз 1 Коринф. 7, 1–40», «Вчення св. апостола Павла про християнську свободу / екзегетичний аналіз 1 Коринф. 8, 1–10, 1–33», «Вчення св. апостола Павла про таїнство Євхаристії / екзегетичний аналіз 1 Коринф. 11, 20–34», «Походження другого послання св. апостола Павла до Коринтян», «Значення хресної жертви

Христа Спасителя за вченням послання св. апостола Павла до Євреїв» (ІР НБУВ Ф. 191. Спр. 51. Арк. 2).

Теми рефератів теж демонстрували продуманість. Аналіз тематики рефератів на 1910–1911 н. р. для студентів 3-го курсу показав, що цього навчального року архієпископ Василь присвятив теми рефератів вивченню студентами наявної святоотцівської, російської та зарубіжної літератури з Нового Завіту. Наприклад, серед святоотцівської літератури були наявні такі теми на вибір: «Св. Іоанн Златоуст як тлумач Євангелія від Матфея», «Св. Іоанн Златоуст як тлумач Євангелія від Іоанна», «Тлумачні праці на Євангелія Феофілакта Болгарського». Серед російської літератури, вивчення якої він розділив на два блоки – наукову і навчальну, – наявні такі теми: «Праці проф. М. Д. Муретова з вивчення Євангелій», «Праці проф. М. Н. Глубоковського з вивчення Євангелій» (ІР НБУВ. Ф. 191. Спр. 49. Арк. 1), «Навчальний посібник до читання Євангелій Д. Боголепова та оцінка цієї праці» (ІР НБУВ. Ф. 191. Спр. 49. Арк. 1. зв.). В контексті вивчення студентами зарубіжної літератури значну увагу було відведено працям іноземних церковних дослідників та необхідності оцінки їх творів з православної точки зору.

Заглиблене вивчення текстів Нового Завіту, втілене у наукових працях, лекційних курсах, практичних завданнях для студентів, становило підґрунтя не лише для особистих богословських пошуків архієпископа Василя, а й для майстерності його викладацької діяльності. Саме тому доцільним є розглянути особливості його викладацької майстерності крізь призму спогадів очевидців його занять в Київській духовній академії.

Як зазначає дослідниця М. Ткачук, про рівень викладання матеріалу архієпископом Василем свідчить відгук тодішнього архієпископа Волинського і Житомирського Антонія (Храповицького), який відвідав лекції архієпископа Василя під час ревізії Київської духовної академії навесні 1908 р. Дослідниця принагідно наводить цитату, де архієпископ Антоній в своєму звіті не без щирого захоплення писав: «Це безумовно блискучий професор: він говорить лекцію напам'ять, говорить із захопленням, з ентузіазмом. Величезна перевага його викладання, що рідко трапляється в представників цієї кафедри, полягає в повній освоєності й широкому користуванні біблійним паралелізмом. Маючи в голові Біблію і розпоряджаючись підбором біблійних висловів напам'ять, як досвідчений музикант клавішами рояля, п. Богдашевський без зусиль 1) спростовує теорії про несправжність і пізніше походження тієї чи іншої біблійної книги; 2) розтлумачує найзаплутаніші за змістом вислови; 3) встановлює час і місце написання св. книги. Щоправда, і він, мабуть, більше приділяє уваги ісагогіці, але й екзегетику не оминає, – саме, пояснює найважчі місця кожного Послання та Євангелія. Особливо відродно те, що напрямок його тлумачення строго церковний. Він виступає на кафедрі не тільки як апологет Нового Завіту, а й як апологет суворо церковного його розуміння, відродно і те, що студенти особливо жваво цікавляться його лекціями, і хоча їхнє захоплення виражається нерідко в нелегальній формі оплесків, але це можна пробачити, зважаючи на настільки гідний предмет їхнього галасливого схвалення» (Ткачук, 2012: 38–39). У публікації Л. Пастушенко міститься текст листа професора Київської

духовної академії С. Єпіфановича до свого колеги архієпископа Василя. Наведена нею цитата такого змісту: «Ваші вихованці з гордістю згадують Вас, як професора. Ті, кого мені доводилось бачити в нашій глушині, з пристрасстю віддаючись академічним споминам, завжди згадували про вас багато доброго, світлого, відрадного, на превелику мою втіху. Пам'ятаю, між іншим, як підкреслювали, що і сам тон промови у Вас на кафедрі був завжди інакшим, ніж під час звичайної бесіди, що входячи на кафедру, Ви одразу нібито преображались, самою інтонацією даючи зрозуміти всю висоту постави професора, що здійснює свою велику справу» (Пастушенко, 2011: 158–159).

Висновки. У підсумку можна стверджувати, що архієпископ Василь (Богдашевський) послідовно поєднував ґрунтовну наукову працю над текстами Нового Завіту з плідною викладацькою діяльністю в Київській духовній академії. Його дослідження, зокрема кандидатська, магістерська та докторська дисертації, засвідчують високий рівень богословської культури й текстологічної майстерності. Творчий доробок архієпископа Василя (Богдашевського) вирізняється глибиною богословського аналізу, системністю викладу та вірністю церковній традиції. Його праці засвідчують високий рівень наукової підготовки й активну участь у формуванні богословської думки в Київській духовній академії. Усе це дозволяє розглядати його спадщину як вагомий внесок у розвиток українського православного богослов'я синодального періоду.

Скрупкульозно підготовлені лекційні курси та програми демонструють як змістову глибину, так і дидактичну продуманість. Значну увагу він приділяв підготовці навчальних матеріалів і формуванню у студентів навичок самостійного мислення через тематику курсових робіт. Його викладацька діяльність вирізнялася чіткою методикою, логічною побудовою змісту й живим зацікавленням студентської аудиторії. Відгуки сучасників свідчать про глибоку повагу до нього як до науковця й педагога. Досвід і спадщина архієпископа Василя залишаються важливою сторінкою в історії богословської освіти в Україні кінця ХІХ ст. – початку ХХ ст.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ І ЛІТЕРАТУРИ

- Головащенко, 2012 – Головащенко С. І. Дослідження та викладання Біблії в Київській духовній академії ХІХ – початку ХХ ст.: монографія. Київ: Видавничий відділ Української Православної Церкви, 2012. 356 с.
- ІР НБУВ – Інститут рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського.
- Отзывы о сочинении, 1905a – Отзывы о сочинении экстраординарного профессора Киевской Духовной Академии, магистра богословия Димитрия Богдашевского под заглавием: «Послание святого Апостола Павла к Ефесеянам» (Киев, 1904), представленном на степень доктора богословия. Труды КДА. 1905. № 3. Приложение. Извлечения из протолов Совета КДА. 1904. 12 сентября. III. а) В. Экземплярский. С. 132–144.
- Отзывы о сочинении, 1905b – Отзывы о сочинении экстраординарного профессора Киевской Духовной Академии, магистра богословия Димитрия Богдашевского под заглавием: «Послание святого Апостола Павла к Ефесеянам» (Киев, 1904), представленном на степень доктора богословия. Труды КДА. 1905. № 3. Приложение. Извлечения из протолов Совета КДА. 1904. 12 сентября. III. б) К. Петров. С. 165–169.
- Пастушенко, 2011 – Пастушенко Л. А. Архієпископ Канівський Василь (Дмитро Іванович Богдашевський): матеріали до життєпису. *Труди Київської духовної академії*, 2011. № 15. С. 156–166.
- Стойчев, 2012 – Сильвестр (Стойчев), игумен. Из истории богословских дискуссий: профессора М. М. Тареев и Д. И. Богдашевский. *Труди Київської духовної академії*. 2012. № 16. С. 74–79.
- Ткачук, 2012 – Ткачук М. Л. «Академию бесконечно люблю...»: архієпископ Василь (Богдашевський) как студент, профессор и ректор Киевской духовной академии. *Труди Київської духовної академії*. 2012. № 16. С. 27–56.
- ІЦДІАК України – Центральний державний історичний архів України, м. Київ.

Шип, 2010 – Шип Н. А. Київська духовна академія в культурно-освітньому просторі України (1819-1919): монографія. Київ: Фенікс, 2010. 436 с.

REFERENCES

- Holovashchenko, 2012 – Holovashchenko S. I. Doslidzhennia ta vykladannia Biblii v Kyivskii dukhovnii akademii XIX – pochatku XX st. [Study and Teaching of the Bible at the Kyiv Theological Academy in the 19th and Early 20th Centuries]: monohrafiia. Kyiv: Vydavnychi viddil Ukrainskoi Pravoslavnoi Tserkvy, 2012. 356 s. [in Ukrainian].
- IR NBUV – Instytut rukopysu Natsionalnoi biblioteki Ukrainy imeni V.I. Vernadskoho [The Institute of Manuscripts of the V. I. Vernadsky National Library of Ukraine] [in Ukrainian].
- Otzyvy o sochinenii, 1905a – Otzyvy o sochinenii ekstrordinarnoho professora Kievskoy Dukhovnoy Akademii, magistra bogosloviia Dimitriia Bogdashevskogo pod zaglaviem: «Poslanie sviatogo Apostola Pavla k Ephesianam» (Kiev, 1904), predstavlenno na stepen doktora bogosloviia [Reviews on the dissertation of Extraordinary Professor of the Kiev Theological Academy, Master of Theology Dmitry Bogdashevsky, entitled: «The Epistle of St Paul the Apostle to the Ephesians» (Kiev, 1904), submitted for the degree of Doctor of Theology]. *Trudy Kievskoy Dukhovnoy Akademii*. 1905 [in Russian].
- № 3. Prilozhenie. Izvlechenie iz protokolov Soveta KDA. 1904. 12 sentiabria. III. a) V. Ekzemplarskyi. S. 132–156 [in Russian].
- Otzyvy o sochinenii, 1905b – Otzyvy o sochinenii ekstrordinarnoho professora Kievskoy Dukhovnoy Akademii, magistra bogosloviia Dimitriia Bogdashevskogo pod zaglaviem: «Poslanie sviatogo Apostola Pavla k Ephesianam» (Kiev, 1904), predstavlenno na stepen doktora bogosloviia [Reviews on the dissertation of Extraordinary Professor of the Kiev Theological Academy, Master of Theology Dmitry Bogdashevsky, entitled: «The Epistle of St Paul the Apostle to the Ephesians» (Kiev, 1904), submitted for the degree of Doctor of Theology]. *Trudy Kievskoy Dukhovnoy Akademii*. 1905 [in Russian].
- № 4. Prilozhenie. Izvlechenie iz protokolov Soveta KDA. 1904. 12 sentiabria. III. b) K. Petrov. S. 156–169 [in Russian].
- Pastushenko, 2011 – Pastushenko L. A. Arkhiiepyskop Kanivskiy Vasylii (Dmytro Ivanovych Bohdashevskiy): materialy do zhyttiepysu [Archbishop of Kaniv Vasyl (Dmytro Ivanovych Bohdashevsky): Materials for a Biography]. *Trudy KDA*, 2011. № 15. S. 156–166 [in Ukrainian].
- Stoichev, 2012 – Sylvestr (Stoichev), yhumen. Yz ystoryy bohoslovskykh dysskusyi: professora M. M. Tareev y D. Y. Bohdashevskiy. [From the History of Theological Discussions: Professors M. M. Tareev and D. I. Bogdashevsky]. *Trudy Kyivskoi dukhovnoi akademii*. 2012. № 16. S. 74–79 [in Russian].
- Tkachuk, 2012 – Tkachuk M. L. «Akademyiu beskonechno liubliu...»: arkhiepyskop Vasylyi (Bohdashevskiy) kak student, professor y rektor Kyeviskoi dukhovnoi akademyy. [«I Love the Academy Infinitely...»: Archbishop Vasyl (Bohdashevsky) as a Student, Professor, and Rector of the Kyiv Theological Academy]. *Trudy Kyivskoi dukhovnoi akademii*. 2012. № 16. S. 27–56 [in Russian].
- TsDIAK Ukrainy – Tsentralnyi derzhavnyi istorychnyi arkhiv Ukrainy, m. Kyiv [The Central State Historical Archive of Ukraine in Kyiv] [in Ukrainian].
- Shyp, 2010 – Shyp N. A. Kyivska dukhovna akademiia v kulturno-osvitianskomu prostori Ukrainy (1819-1919) [The Kyiv Theological Academy in the Cultural and Educational Space of Ukraine (1819–1919)]: monohrafiia. Kyiv: Feniks, 2010. 436 s. [in Ukrainian].